

**Аҳмаджон
Мелибоев**



Ришк
даррахти

ТОШКЕНТ
«O‘ZBEKISTON»
2017

УЎК 070(575.1)
КБК 76.01
М41

Мелибоев, Аҳмаджон

М41 Ризқ дарахти [Матн] / А. Мелибоев. – Тошкент: «O‘zbekiston»
НМИУ, 2017. 288 бет.

Публицистик асар, хоқ у кичик қатра, таҳлилий мақола ёки бадий эссе бўлсин, тилининг жозибаси, муаллиф фикрининг салмоғи ва образли мушоҳадаси билан ўқувчи онгига тез етиб боради, уни жамият ҳаётида кечаётган жараёнларни қалбан идрок этишга, тегишли хулосалар чиқаришга ва ижтимоий фаолликка ундайди.

Таниқли публицист Аҳмаджон Мелибоевнинг ушбу тўпламига жамланган мақолалар мавзу ва жанр жиҳатидан ранг-баранг бўлиб, улардаги куюн-чаклик сизнинг кўнглингизда ҳам маълум мушоҳадалар пайдо қилади деган умиддамиз.

УЎК 070(575.1)
КБК 76.01



Тарих сохталикни кўтармайди

«Одам ва оламни идрок этишда сўзга эҳтиёж борлиги учун ҳам Сўз бор. Сўзсиз идрок этувчига, «хафиф бир сасни эшита олувчига» сўзнинг, уктиришнинг, бакириб-чақиришнинг ҳожати йўқ», деган экан Румий ҳазратлари.

Бағоят таъсирчан ўғит. Аммо инсон тафаккури, ақлий салоҳияти юксак даражага кўтарилган бугунги асрда дунё минтақаларида кечаётган мураккаб жараёнлар, юз бераётган воқеа-ҳодисалар моҳияти, сабаб ва оқибатини сўзсиз идрок этиш, улар замиридаги хуш-нохуш сасларни, ҳақиқат ва бўҳтонни, холислик ва ғаламисликни, эзгулик ва ёвузликни бир-биридан ажрата билиш осон бўлмай қолди. Бундай маҳорат (истак) ҳаммада ҳам мавжуд эмаслиги, айниқса, ташвишлидир. Шу боис, сўзлар орқали тушунтириш, қайта ёдга солиш, изоҳлашу уктириш зарур бўлган ҳолатлар оз эмас. Бу нарса ахборот олами кун сайин глобаллашаётган, дунё минтақаларида давлатлар ва мафкураларнинг манфаатлари ўзаро тўқнаш келаётган, иқтисодий иштаҳалар очилиб бораётган бир пайтда яққол кўзга ташланмоқдаки, бунга бефарқ қараш мумкин эмас. Негаки, ҳар қандай ғайриилмий талқин, асоссиз айблов, маълум мақсадни кўзловчи бўҳтон, қасддан тўқиб чиқарилган иғво, агар унга зарба берилмаса, сохталиги ошкор қилинмаса, жамият аъзолари маълум қисмининг онгига ўрнашади, сохта талқинларнинг пайдо бўлишига замин яратади.

«Шарқда азал-азалдан аёлларга шафқатсизларча муносабатда бўлишган, уларни хўрлашган, зўрлашган, одам сифатида кўришмаган, аёл зоти бирон бир ҳуқуққа эга бўлмаган», деган сафсатани олайлик. Бу фикрнинг урчишига собиқ ту-

зум шароитида ёзилган кўплаб китоблар, «илмий тадқиқот» ишлари, комфирка йўриғи билан суратга олинган фильмлар, кўр-кўрона ўқилган маърузаларга бефарқлик ҳам сабаб бўлди. Аслида-чи?

Уэльс шаҳзодаси Чарльзнинг (Чарльз Филипп Артур Жорж) 1993 йили Оксфорд университети қошидаги Ислом тадқиқотлар марказида сўзлаган машҳур «Ислом ва Ғарб» нутқида куйидагиларни ўқиймиз: «Туркия, Миср, Сурия каби мусулмон давлатлари Овруподан анча олдин аёлларга сайлаш ҳуқуқини берганлар, мусулмон аёллари хаттоки Швейцария аёлларидан ҳам аввал бундай ҳуқуққа эришганлар. Ушбу мамлакатларда аёллар анчадан бери (эркаклар билан) тенг миқдорда маош олиб, жамиятда тўла ижтимоий ролни бажариш имкониятига эга бўлганлар. Мусулмон аёлларининг мулк ва меросга доир ҳуқуқлари, шунингдек, ишлаш ҳуқуқлари ҳамма жойда ҳам амалга ошмаган бўлса-да, бундан бир минг тўрт юз йил аввал Куръони каримда бу тўғрида очиқ-ойдин айтилган эди. Британияда бундай ҳуқуқларнинг баъзилари менинг бувим тахтда ўтирган даврда ҳам ғалати кўринган бўлса керак. Буюк Британия тарихида аёл киши илк бор бош вазир лавозимига эришганида, қатор ислом давлатларида аёллар бу лавозимда аллақачон ишламоқда эдилар...».

Аёлларнинг тенг ҳуқуқлик масаласи ғоят мураккаб тарихга эга. Инсоният тамаддунида муҳим аҳамиятга эга бўлган бу ҳаракатга ўн тўққизинчи асрнинг бошларида француз назариётчиси Шарл Фурье асос солган. Унинг фикрича, жамиятда аёллар ҳақ-ҳуқуқининг таъминланиши ижтимоий тараққиётнинг муҳим омили ҳисобланади.

Америка аёллари ўз ҳуқуқлари учун курашни 1848 йили бошлаганлар. Шу йили Сенека Фоллз деган жойда 200 дан ортиқ аёл ва қирққа яқин эркак тўпланиб, АҚШ Мустақиллиги декларациясига ўхшаб кетадиган ҳужжатни қабул қиладилар. Унда аёллар фақатгина она эмас, жамиятнинг тўлақонли аъзоси эканлиги, давлат аёллар билан мулоқотни бевосита уларнинг ўзи билан (турмуш ўртоғи ёки ўғиллари орқали эмас) олиб бориши зарурлиги таъкидланади. Аёлларнинг эркаклар

билан тенг хукуки расман эътироф этилган қонунлар Австрия, Германия, Польша ва Швецияда 1920 йили, Буюк Британияда 1929 йили, Испанияда 1931 йили, Португалияда 1932 йили, Франция ва Италияда 1945 йили, Грецияда эса 1951 йили қабул қилинган.

«Ислом ва Ғарб» нутқида бугун дунёда, ғарб матбуотида кенг тарқалаётган «Ислом экстремизми», «Ислом фанатизми» каби атамаларга ғоят таъсирчан изоҳ берилади, муқаддас динимизнинг маърифий асослари, дунё тамаддунига қўшган буюк ҳиссаси эътиром билан таъкидланади: «Экстремизм фақат мусулмонларга хос белги эмас. Экстремизм бошқа динлар, жумладан, христианликка ҳам дахлдордир. Аксарият мусулмонлар динга ўта даражада берилган бўлсалар ҳам, сиёсатдаги интилишлари мўътадилдир. Пайғамбарнинг ўзи экстремизмни ёқтирмай, унинг юзага чиқишига қаршилик қилгани маълум».

Нотикнинг фикрича, Ислом динининг асл моҳиятини, бу диннинг Оврупо илми ва маданиятига кўрсатган таъсирини тўғри тушунишда аксарият мусулмонларнинг собит диний эътиқоди ва улар орасидаги озчилик томонидан амалга оширилаётган, бутун маърифий дунё қоралаётган зўравонлик ўртасидаги фарқни англаш ўта муҳим: «Ислом табиати ҳақида бизда тарқалган тушунмовчиликлар билан бирга, Ғарб маданияти, цивилизациямиз Ислом дунёси олдида қанчалар қарздор эканини яхши билмаймиз. Менимча, бунга сабаб бизга мерос бўлиб қолган тарихдир. Ўрта асрларда Ислом дунёси Марказий Осиёдан Атлантика океани соҳилларигача олиму фузалолари билан раванқ топган дунё эди. Бироқ биз Исломни Ғарбнинг душмани, ғаним ва бегона маданият, жамият ва эътиқод тизими сифатида кўришга интиланганимиз туфайли, бу диннинг тарихимизга кўрсатган катта таъсирини ҳам унутиб қўйдик. Мисол учун, саккизинчи ва ўн бешинчи асрлар оралиғида Испанияда мавжуд бўлган исломий жамият ва унинг юксак маданияти (Оврупо учун) нақадар муҳим бўлганини ҳамиша камситиб келганмиз. Мусулмон Испаниянинг инквизиция даврида юнон классик таълимотини сақлаб қолгани, кейинчалик Ренессанс даврининг раванқ топишига ўз ҳиссасини қўшгани аллақачон

тан олинган эди... Мусулмон Испания қадим Юнон ва Рим маданиятининг зехний меросини асраб қолгани баробарида, мазкур билимларни қайта изоҳлаб, янада ривожлантириб, бутун дунёга тарқатиб, инсоният билимининг астрономия, математика, алгебра, қонуншунослик, тарих, тиббиёт, фармакология, оптика, зироат, илоҳиёт, мусиқа каби аксарият соҳаларига ўзининг муҳим ҳиссасини қўшди. Британияда қирол Альфред таомларни тўғри тановул қилиш тўғрисида ислохотлар ўтказётган бир пайтда, мусулмон Испанияда китобларни абонемент бўйича олиш йўлга қўйилган кутубхоналар мавжуд эди. Испания мусулмонлари қоғоз ишлаб чиқариш маҳоратини Овруподан анча аввал ўрганиб олган эдилар. Ўзидан фахрланаётган Оврупонинг кўп хислатлари бевосита Испаниядан ўзлаштирилгани сир эмас...».

Ислом маърифати ҳамда Андалузияда мусулмонлар эришган муваффақиятлар хусусида сўз кетганда, бошқа илмий-маърифий манбаларга ҳам мурожаат этиш лозим. Чунончи, машҳур маърифатпарвар олим Исмоилбек Гаспринский қаламига мансуб «Дорур-роҳат мусулмонлари» асарида Исломнинг Ғарб маданияти ва умуман, дунёвий илм-фан тараққиётига қўшган бемисл ҳиссаси аниқ мисоллар ёрдамида очиб берилади: «Ислом аҳли қўлга киритган Андалуз ўлкаси қанчалар барокатли ва хушҳаво бўлишига қарамай, аҳолининг беҳунар, маданиятсизлигидан мамлакат хароб ва тап-тақир эди. Асари маданият ва зако ўлароқ, ҳар тарафга йўллар, кўприклар қурилди. Йўлларда чашмалар, қирларга ариқ ва қувурлар чиқарилиб, сув бўйларида минглаб тегирмонлар, фабрикалар, қишлоқ ва шаҳарлар бунёд этилди. Сахролар боғу боғчаларга, қирлар экинлик ва бўстонлик ерларига айланди» (Ушбу манбадан келтирилган барча иқтибослар Бегали Қосимов таржимасида берилди).

Муаллифнинг ёзишича, Андалузияда мусулмонлар томонидан олиб борилган оқилона ва одилона сиёсат натижасида ушбу ўлка Оврупо ва Осиё давлатларига анча йиллар намуна бўлиб турган, илм-фан, қурилиш беқиёс тараққий топган, 800 дан ортиқ мадрасаларда олим ва донишмандларнинг анжуманлари муттасил ўтказиб турилган. Биргина шаҳар ҳокимининг шахсий кутубхонасида 600 мингдан ортиқ китоблар бўлган. Мамлакат-

даги етмишдан ортиқ кутубхоналарда сақланаётган китоблардан аҳоли, талабалар фойдаланишган. «Европа мамлакатларидан фаранглар Андалузга келиб, мусулмон мадрасаларида илм ва ҳунар ўрганганлар, – деб ёзади Исмоилбек. – Шу сабабли, Андалуз мусулмонлари Европанинг маданияти ва жадидаси (янги маданияти) юксалишига асосий сабабчи бўлганлар. Улар Европанинг муаллим ва устозлари ҳисоб этилсалар жоиз».

Ушбу асарни ўзбек тилига ўгириб, муаллифнинг бошқа асарлари билан бирга нашр эттирган олимлар («*Ҳаёт ва мамот масаласи*». Т., «*Маънавият*» нашриёти, 2006 йил. Таржимон, тўпловчи, нашрга тайёрловчилар Б. Қосимов, З. Абдурашидов) Исмоилбек Гаспринскийнинг бу баҳосини изохлаш учун америкалик олим Драбернинг «Европада аклий тараққиёт тарихи» китобидан куйидаги иқтибосни келтиришади: «Европанинг бугунги улуғ зиёси мусулмонлар ёққан шамъ ва чироқларнинг ёғдусидан майдонга келгандир». Дарҳақиқат, мусулмонлар Андалузияда ўз қобикларига ўралиб қолмадилар, аксинча, Аристотел, Платон каби буюк даҳоларнинг асарларини ўргандилар ва уларни Европага танитдилар. Гаспринский ёзади: «Юнон маданияти Европадан аввал Ислом дунёсига ёйилди, мусулмонлар уни тараққий эттириб, нуксонларини камайтириб, Европага топширдилар».

Мусулмонларнинг Юнон маданиятидан баҳрамандлиги қандай содир бўлди, бу маданият Ислом оламига қандай кириб келди? Бу саволларга Исмоилбек шундай жавоб беради: «Бу (жараён) VIII асрдан, Аббосий ҳукмдор Абу Жаъфар Абдуллоҳ ал-Мансур замонидан бошланган. Илм-фанни севган Абу Жаъфар ҳинд олимларидан илми нужум ва ҳайъатни ўрганган, юнонларда бу фанларнинг тараққий топганини англаб, таржима қилишни йўлга қўйган эди. Воқеа бундай бўлган: Аббосийлар замонида насронийлар орасида «несторийлар» деган бир гуруҳ пайдо бўлади. Булар 431 йилда Эфес ибодатхонасида дунёвий қарашлари учун сазойи қилиниб, юртдан бадарға этилган патриарх Несторнинг издошлари эди. Улар Эрон, Ўрта Осиё шаҳарларида дарбадар кезиб юрар эдилар. Абу Жаъфар уларни тўплаб, ўз ҳимоясига олиб, таржима ишларини бошлаб юбора-

ди. Қисқа муддатда Бағдод, Шом илму ҳикмат хазиналарига айланади. Бу борада Ҳорун ар-Рашид, Маъмун каби ҳукмдорлар катта ҳикмат ва жасорат кўрсатадилар». Исмоилбек ўз фикрини далиллаш маъносида бир фактни келтиради: Ҳорун ар-Рашид Франция ҳукмдори Буюк Карлга (742-814) юборган совғалари орасида занг чаладиган соат бўлиб, бу европаликларни бениҳоя ҳайратга солган экан.

«Дорур-роҳат мусулмонлари»дан маълумотлар: Абу Жаъфар Юнон ҳукмдори билан иноқ бўлиб, Афинадан беадоқ китоблар олдиради. Маъмун даврида Яхё ибн Холид Бармакий Птоломейнинг «Мажистий» асарини таржима қилади. Санад бин Али ва Холид бин Абдумалик Марварудий астрономия бўйича янги маълумотларни қўлга киритадилар. Ер шарининг узунлик ва кенглик даражалари ўлчаб чиқилади. Аббос бин Саййид Жўшарий каби машҳур олимлар юнонларнинг астрономияга оид асарларидаги кўплаб хатоликларни аниқлайдилар, куёш доғлари, ойкун тутилиши, думли юлдузлар борасида бир қанча кашфиётлар қиладилар. Европа ҳандаса (геометрия) илмини хуросонлик Абулвафонинг ҳижрий бешинчи аср бошида тузган «Аз-зижи Шомил» ва «Мажистий»сидан ўрганди... Афсуски, XI асрдан бошлаб замон нотинчликлари кучайиб борди. Бир томондан ғазнавий, салжуқийларнинг мулк дағдағаси, иккинчи томондан Чингиз истилоси, учинчи томондан Қуддуси шариф учун бошланиб кетган «салб юришлари» ислом оламини ларзага солиб, илму ҳунар йўллари бузиб юборди. Лекин маориф нури сўнмади, аксинча, душманларга ҳам зиё бериб, мунаввар қилди. Мўғулларнинг катта қисми ислом маданиятини қабул этдилар, овруполилар эса юз йиллик салб юришлари давомида қанчадан-қанча санъат ва ҳунарларни ўрганиб қайтдилар. Ислом маданияти ўчоқлари Бағдод, Шероз, Нишопур, Самарқанддан ташқари, Африка ва Испанияда, яъни ислом оламининг деярли барча нуқталарида мавжуд бўлиб, бу ерларда илм-фан бениҳоя ривож топди.

Батлимус (Птоломей) «Жуғрофия»си Маъмун замонига келиб эскирди. Унинг амри билан янги мукамал жуғрофия китоби – «Расм ул-арз» яратилди, аввалги китоблардаги хатоликлар тузатилиб, хариталар илова қилинди. Мирзо Улуғбек

кўрсатмаси билан Али Қушчи ернинг кенглик даражасини ва сатҳини ўлчаш борасида катта ютуқларга эришди. «Олами исломиятда машхур ва Овруро Фарангистони уламосига маълум, «муаллими соний» номини олган Абу Наср Форобий ҳазратлари турк ўғли туркдирки, ҳам биринчи уламодан, ҳам биринчи ҳукамодандир, – деб ёзади Исмоилбек. – Али Хусайн ибн Сино ҳазратлари Овруроода «Ави-Сена» номи ила машхур бўлган турк ўғли туркдир. Юнон қавми Букрот каби табиб ва Арасту каби филўсўф ила ифтихор қилади. Ибн Сино эса Арастунинг акси эмас эди ва лекин Арастунинг шогирди ҳам бўлмай, ўзининг истеъдоди ва ақлия зеҳнияси ила Арастуга баробар келмишдир. Ибн Сино Бухоро мевасидир».

Муаллиф шу ва бошқа кўплаб маълумотларни келтирар экан, ҳар бир миллат, халқнинг буюклиги ва қувватлилиги унинг илм ва ҳунарни нечоғли эгаллагани билан ўлчанишини таъкидлайди, «илм ва ҳунарга эга миллат ва халқ энг улуғ, энг буюк халқдир» дейди.

Мулоҳаза қиламиз. Миллат ва халқ илмли, ҳунарли бўлиши учун нима зарур? Тинчлик, осойишталик, раиятнинг адолатли бошқарилиши, ёшлар тарбияси, таълим-тарбиянинг тўғри йўлга қўйилиши, изланиш ва яна изланиш, бир жойда тўхтаб қолмаслик, кибрга берилмаслик, бало-қазолардан огоҳлик, ички низоларга йўл қўймаслик, миллий бирлик, ҳамжиҳатлик зарур. Борди-ю бу «занжир»нинг битта ҳалқаси узилса, муаммо келиб чиқади.

Тарих саҳифаларида қолиб кетган Андалузияга қайтамиз. Бу ерда юз берган таназзулнинг сабаблари нима эди? Исмоилбек бу саволга ғоят таъсирчан жавоб беради: «Инсон иши, инсон тартиби ҳеч қачон боқий бўлмайди. Чунки борлик ва йўқлик, тараққиёт ва таназзул сабаблари ўз ичимизда. Талафотимизга сабаб бўлган оғу ва заҳар ҳам, жони саодатимизга сабаб бўлган қувваи маънавия ҳам вужудимиздадир. Тўғрилиқ ва нафсоният, ҳаққоният ва зулм, марҳамат ва ғаддорлик, танбаллик ва ғайрат, илмга муҳаббат ва жаҳолатга майл, мардлик ва олчоқлик, баҳодирлик ва кўрқоқлик – барчаси инсонга хос. Шундайки, ушбу ҳолларнинг қай бири ғолиб келса, жамияти башария ана шунга мувофиқ тартиби маишат қилади... Инсонлар ҳусн ахлоқли, хуш



Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/4452> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/4452> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/4452>